

ІСТОРІЯ ВІДСУТНОСТІ Й ПОВЕРНЕННЯ

Соловей Елеонора. Невпізнаний гість: Доля і спадщина Володимира Свідзінського. — К.: Наукова думка, 2006. — 224 с.

Володимир Свідзінський (1885 — 1941): Біобібліографічний покажчик. — К.: Наукова думка, 2006. — 53 с.

Цій науковій монографії передувала поява двотомника творів В.Свідзінського, на наш час найповнішого¹. Не можна не сказати спочатку про двотомник. Підготувала це видання, здійснене на академічних засадах, теж Е.Соловей; їй належить більшість коментарів та післямова в першому томі. Е.Соловей працювала в різних архівах України, спілкуючись із багатьма людьми, невтомно і самовіддано провадила свої пошуки, викликаючи із небуття, “із темряви, з Великої розлуки” цього “невпізаного гостя”, видатного поета ХХ століття. Якби не подвижницька праця над двотомником, напевно, її монографія не стала б таким яскравим і вражаючим відкриттям Поета і Людини.

Важливе місце в монографії посідає постать самого поета, особистість якого побачена й розкрита насамперед у його віршах: надзвичайна людська, інтелектуальна глибина, бачення краси Божого світу й людини в ньому, вражаюче вміння з гідністю приймати всі випробування долі. Саме це й робить поета людиною надзвичайно шляхетною та інтелігентною. Зі сторінок монографії ніби весь час лунає тихий, проникливий голос (але ж який переконливий!) людини дуже скромної, зосередженої у своїй самотності і праці. У Свідзінського це тріада: самотність, труд, мовчання. Нарешті мовчання вже немає. Нарешті ми почули.

Безумовно, у виконаному так вдало портреті поета Е.Соловей також допомогла її архівна пошукова робота. Відомості про родину, нечисленних друзів, їх спогади, листування — усе перетворюється на

дорогоцінні живі деталі, що доповнюють загальне уявлення про поета.

Не пам’ятаю, коли я читала наукову монографію з таким хвилюванням. А вона ж насправді наукова, академічна у кращому й первинному розумінні цього слова. Поезію В.Свідзінського авторка аналізує системно, різнобічно. Кожну з визначальних рис його творчості розглядає в окремому розділі. Такий метод іноді буває небезпечним: аналіз ніби “препарує” матеріал, читач втрачає загальну картину. Але в монографії Е.Соловей такого не сталося. Науковий досвід роботи з поетичними текстами, талант і дослідницька інтуїція — все мало значення у створенні цієї книжки і працювало на результат.

Побудова книжки відповідає її меті — окреслити художній світ поета якнайповніше й найточніше. Лірика Свідзінського збагачена скарбами як української, рідної для нього культури, так і світовим культурним досвідом. Саме це дало підстави розглянути спадщину поета в таких різних напрямках: “Стосунки з традицією”, “Особливості фольклоризму”, “Урбаністична тема”, “Есхатологія. Антиутопія”, “Езопівська мова” тощо. Перехід від однієї проблеми до другої не “розриває” аналіз і сам матеріал, а поглиблює його.

І, як наслідок, ми бачимо поета, дивовижно не схожого ні на кого. Зрозуміло, що всі талановиті поети різні. Однак у даному випадку існує дуже важлива обставина. Ті, хто починали писати у 30-і роки або були вже більш-менш досвідченими поетами, потрапляли в кайдани соцреалізму, потім довго й болісно з них звільнялись (якщо не гинули в ті ж 30-і). Кожен проходив свій шлях: М.Бажан по-своєму, М.Рильський інакше, Л.Первомайський також долав свою непросту дорогу... Їх, насправді

¹ *Свідзінський В.* Твори: У 2 т. — К., 2004.

талановитих, було в той час багато. Усім загрозували дві небезпеки: наступ ідеології і вимоги описовості. Це було несумісно з самою сутністю лірики. Свідзінському нічого не треба було долати, нічого в собі не треба було ламати. Він узагалі в цей “потік” не входив. У своїй самотності, у своєму мовчанні в середовищі сучасників він був до кінця вільний. Звідси його вражаюча органічність і чарівність.

На текстах Свідзінського, завдяки вдумливому аналізу цих текстів, Е.Соловей здійснює надзвичайно важливі для нашої сучасної науки загальні спостереження. Це насамперед стосується виникнення в українській поезії модернізму. Авторка згадує тих, котрі засвідчили “неминучість модерністичного “перевороту” в українській поезії, заходилися прокладати йому шлях і... знемоглися в цій неймовірно важкій роботі. Їхні поривання й наміри здійснили згодом Б.-І.Антонич, поети “Празької школи”, “неокласики” (79). У цьому контексті надзвичайно виразно авторка розкриває читачеві роль творчості Свідзінського, оскільки, на її переконання, “програму естетичного оновлення, спільну для багатьох українських поетів, він реалізував чи не найпоспідовніше й найповніше, хоч його прорив відрізняється дивовижною неконфліктністю” (79). У цьому сенсі вся творчість Свідзінського, увесь його спадок – важливий урок для багатьох поколінь письменників, тих, котрі своїм завданням (іноді завданням усього життя) вважають саме оновлення літератури. Творчий досвід Свідзінського, так майстерно й тонко розкритий у монографії про нього, цінний і для нашого сьогодення, для сучасного стану нашої літератури взагалі й поезії особливо.

Е.Соловей наголошує, що особливість “прориву” Свідзінського до модернізму, органічне оволодіння ним позначене відмінністю від “рішучої, зухвало-наступальної ходи модернізму в цілій Європі” (79). Авторка наводить багато причин цього. Зупинімось лише на одній як надзвичайно важливій, либонь, і для нашого часу: Свідзінський не залежав від традиції, але належав до неї. “Сама ж традиція в такому випадку із обтяжливою спадщини, що гальмує і обмежує поступ (уявлення вульгарне, але живуче), перетворюється на втілений зв’язок часів, постає в кінцевому підсумку як генетична пам’ять тисячоліть” (79). Виваженість кожної підсумкової позиції авторки викликає потребу знову і знову її цитувати; хоча, зрозуміло, це жодною мірою не може дати уявлення про монографію в цілому, але, сподіваюсь, може

викликати бажання прочитати її у фахівців, що працюють із текстами української літератури різних часів. Зрештою, не тільки в українців.

У мене, наприклад, особливе зацікавлення викликав розділ про поетичну мову Свідзінського (“Слово як буття мови”). Безпосереднє читання віршів цього поета зачаровує і хвилює. Е.Соловей шукає розгадку особливої природи цього враження, пояснює те, що на перший погляд видається справді загадковим. Це й те, що вона окреслює як “недослівність” слова й “неоднозначність” значення” (80), типові взагалі для модерністської поетики. Але це й небачений дивовижний лексичний діапазон, безмежно збагачений барвами, малюнком, музикою, а головне – глибиною, свіжістю сприйняття світу. І це також нагадує нам про сучасну проблему: багато десятиліть мова була штучно збіднена. Зараз, наприклад, коли українські за своїми переконаннями, але російськомовні поети щиро прагнуть творити українською, подібне прилучення до джерельного багатства мови для них неоціненний досвід. У цьому сенсі й тексти самого Свідзінського, і відповідний розділ праці Е.Соловей виявляються несподівано актуальними і своєчасними. “Мовна стихія чи, точніше сказати, мовне буття поезії Свідзінського, – пише вона, – позначене, попри його виняткове багатство, тією точністю, безпомилковістю й злагодженістю, яка унеможлиблює чужорідний елемент як невірний звук” (159). Сміливість у мовотворчості та пошуку мовних джерел поєднувались у поета з надзвичайною обережністю та ощадливістю.

Надзвичайно важлива й цікава проблема контексту поезії Свідзінського. Авторка монографії торкається й цього питання. Частково це відбувається в розділі, присвяченому перекладам Свідзінського, де вона демонструє на прикладі перекладу “Сосни” “лермонтовський перегук з Гайнріхом Гайне” – останній “простягав руку Лермонтову, а той – Свідзінському” (173). Частково про це йдеться в розділах, де безпосередньо відбувається зіставлення Свідзінського з іншими поетами: Б.Лесьмяном (ширше й докладніше, а тому й переконливіше) та з М.Волошиним (цей підрозділ занадто стислий, може, тому й менш виразний).

Однак на цьому розмова про “контексти” не закінчується. Елеонора Соловей насправді відкриває перед сучасними дослідниками певну нову перспективу. Своєю монографією вона ставить завдання розглядати світові досягнення української культури набагато ширше. Плідні і жваві обговорення, котрі вже відбулись навколо цієї монографії, отже, і

навколо постаті В.Свідзінського, це підтверджують. Пригадали й “ряд” Василя Стуса: Гете, Рільке, Свідзінський. Кілька разів дослідниками світової літератури й компаративістиками була озвучена також інша, з мого погляду, надзвичайно виразна й переконлива, тріада: Рільке, Свідзінський, Мандельштам. І стає цілком очевидним, що той час, коли з-поміж вершин національної літератури, здатних репрезентувати її у світі, називали традиційно тільки три прізвища, вже минув. Це відкриває надзвичайно цікаві перспективи для фахівців зі світової літератури (зокрема й русистів) — активно включати творчість українських письменників у свої дослідження. Поки що це роблять, і дуже успішно, тільки компаративісти: свого часу занедбана компаративістика в нас тільки відроджується, щоправда, активно і швидкими темпами. Сподіваємось, що все це призведе до оновленого погляду на рух світової літератури в цілому.

Після виходу рецензованої монографії відбулася ще одна подія: побачив світ біобібліографічний покажчик “Володимир Свідзінський (1885—1941)” за науковою редакцією Е.Соловей (укладач Н.Полянська). Покажчик обіймає всі публікації творів поета, його перекладів і всю літературу про нього. Я

впевнено пишу це слово — “усі”, хоча воно часто буває ризикованим. Але не в нашому випадку: до покажчика заведено не лише першодруки, статті, рецензії, а й згадки про Свідзінського у статтях і спогадах, присвячених іншим авторам. У передмові, що зветься “Життя, смерть і безсмертя поета”, Е.Соловей слушно зауважує, що зацікавлена людина може читати цей покажчик як самодостатній текст. Саме так я його й читала, поновлюючи крок за кроком історію життя, творчості, загибелі поета — і подальшу історію, котра в монографії зветься “Історія відсутності й повернення”. Думаю, небагато наших письменників увічнені подібним покажчиком, такою повною бібліографією: останнім часом мені не щастило читати щось схоже.

І нарешті відбулася ще одна подія, хвилююча для нашого письменства, науковців і взагалі інтелігенції: авторку монографії “Невпізнаний гість” нагороджено премією імені Василя Стуса. Справедлива нагорода за таку самовіддану, глибоку і кваліфіковану працю. Слушно, що тут поєдналися два прізвища: Володимир Свідзінський і Василь Стус. Ми пережили знову і знову повернення їх обох.

Наталія Мазепа

ПЕРЕКЛАД З ПОГЛЯДУ ТЕОРЕТИКА

Мар’яна Лановик. Теорія відносності художнього перекладу: Літературознавчі проєкції. — Тернопіль: Ред.-видавн. відділ ТНПУ, 2006. — 470 с.

Зростання інтересу до трансляторики в сучасній Україні виглядає цілком закономірним у контексті тих процесів, які переживає суспільство. Від межі 1980-90-х років, коли було нарешті подолано цензурні заборони та обмеження й остаточно зруйновано “залізну завісу”, культура дістала шанс на повноцінне засвоєння вивченого у світі інтелектуального продукту. Хвиля нових перекладів, що з’явилися в цей період, не тільки істотно збагатили художню літературу, а й радикально змінила ландшафт гуманітарних наук. Більше того, переклади сприяли переорієнтації нашої гуманістики, тривалий час ізольованої від західної думки, надолужуванню втраченого нею в умовах неволі та стагнації історичного часу. Цей процес успішно триває й нині, засвідчуючи подолання стану кризи, в якій українська наука опинилася після розпаду комуністичної системи.

Однак дається взнаки, що живемо в “епоху перекладів”¹, як означають наш час французькі та російські вчені. Умови глобалізації все більше призвичаюють до активного обігу культурної інформації, до того ж, крім традиційної форми книжок, здобувають популярність мережеві бібліотеки та домени. Втрачається чітка межа між оригінальною та перекладною творчістю, розмиваються критерії критичних оцінок. Сприйняття тлумачень, їх ролі та значення для розвитку українського інтелектуального життя далеко не однозначне. Поява численних нових текстів, що істотно різняться від традиційної вітчизняної лектури, викликала деяку розгубленість серед читацького загалу.

¹ Див.: *Ханаєва А.* Герцоги республіки в епоху переводов: Гуманитарные науки и революция понятий. — М., 2005. — С. 8.